

ACC. N:R M. 14423:1-49.

Landskap: *Västergötland* Upptecknare: *Arvid Johansson, Hvid*
Härad: *Kind* Berättare: *olika personer; se uppl. bla-*
Socken: *Ö. Frölunda* Berättarens yrke: *dens baksida!*
Uppteckningsår: *1958* Född år i

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Fräeri och bröllop. s. 1-26.

Väster i hushåll, läkekunst och magi.

s. 27-49.

LUF 71.

" 72.

FRIERI OCH BRÖLLOP. L U F.71Sinf 71
/.

Hur ungdomar av skilda kön blev bekanta med varandra.

I stort sett skedde ungdomens bekantskap med varandra, i en viss mån redan under skol och konfirmationstiden. När de sedan växte upp var det på marknader, slottöl, auktioner, midsommardanser (majstång) och på skramlebaler. På de mera förmögna, och likaså på de större och på de medelstora gårdarna, träffades ungdomen också hemma på bjudningar. De sämre ekonomiskt lottade, och i samband härmed de, som ej hade hade hem, som hade råd med några bjudningar, och bostadshus ej stora nog för några hembjudningar, träffades på de först nämnda, mera allmänna samlingsplatserna. Allmänt sett ansågs det ej för omoraliskt att pojkar och flickor träffades. Men även i äldre tid har det funnits moraltanter, och många av den tidens ungdom fick lida av deras predikningar (skvaller). I de flesta fall där sådant skedde, var det från någon ovän, antingen till någon av kontrahenterna själva, eller deras nära släktingar. Det kunde också vara en försmådd flicka eller pojke, som spridde ut rykten och förtal, om sin forna vän, som bekant är hämnden ljuv.

För de som kunde, eller hade en viss möjlighet till att välja sin livsledsagare, var utseendet ett av de yttre egenskaper, som spelade en viss roll. Till de yttre egenskaperna, får väl också hänföras, att hon eller han, hade fört en ganska kläderfri vandel. I regel spelade de inre egenskaperna mindre roll. Givetvis spelade en undermålig intelligens en viss roll, men gent emot de yttre egenskaperna spelade ^{den} en mindre roll. Bland de breda folklagren i äldre tid, var det ingen nämnvärd skillnad på deras intelligens. Detta tror jag är rätt att uppdelas i två klasser. De normala och de mindre normala. Sedan fanns de, som av en givmild ^{natur} var utrustade med sång och musikbegåvning. Många av dessa hade lätt för att göra sig gällande, på äktenskapsmarknaden.

De ekonomiska omständigheterna, spelade en ganska stor roll, ja det kan nog utan tvekan betraktas, som den största, vid val av livsledsagare. Om detta har ju skrivits en massa av romaner och noveller, och författarna har säkert haft rikligt med stoft till desamma.

I sin helhet var det nog så, att om kontrahenterna var likställda i ekonomiskt avseende, var det lätt för dem att få, föräldrarnas samtycke.

Betydligt mycke värre var det, om t, e, x, en rik bondson ville gifta sig med en torpare eller statareflicka. Eller en rik bondflicka med en dräng, en torpare eller backstugeson. I sådana fall var det i första hand, kärlek emellan dessa olika ekonomiskt lottate ungdomar, som förde dem samman. Men kärlek, ville den förmögna partens föräldrar, sällan höra talas om. Många trotsade sina föräldrar i detta avseende, men de fick aldrig deras välsignelse.

Gåvoväxling före frieriet, förekom ganska ofta, men i regel var det fråga om mindre gåvor. För det mästa förekom dessa gåvor, från mannens sida. Det var mest på marknader, som detta förekom. En pojk, som uppvaktat en flicka, ville med dessa smågåvor pröva, om hon med glädje tog emot dem. Om flera pojkar uppvaktat samma flicka, kunde hon kanske vid samma tillfälle, bliva uppvaktat med gåvor, av mer än en. Ofta var det då svårt för en sådan flicka att välja, vem hon skulle låtå sig uppvaktas av. Var hon bara lite full i sjutton, tog hon emot gåvorna, och låtsades ej om, att hon var uppvaktad av flera.

Dessa gåvor varbför det mästa karameller, eller någon billig småsak som selufördes på marknaden.

Det område, som man sökte sin hustru, var ofta begränsat till den egna hemsocknen, eller grannsocknen. Undantag från detta förekom, men mycket sällan. Däremot förekom ganska ofta, att den ena av kontrahenterna ej var infödd socknabo. Bland tjänstefolk, förekom det ganska ofta. Min morfar var född här i Frölunda, min mormor var småländska och hade kommit hit till en gård och blivit piga, och på detta sätt hade de blivit bekanta. De gifte sig 1852. En min morbror var gift med en halländska. Hon hade hade också, som flicka, kommit hit till en gård, som piga. Varför man sökte sig en hustru, eller man inom så begränsade områden, torde väl i första hand vara beroende av, de bristande kommunikationerna. Längre än en eller två mil, var nog ej många, som ville gå på friarestråt. Och på längre avstånd, var det högst sällan att ungdomen träffades i äldre tid. I regel var man ej belåten, med för lite bekantskap, med den, som man skulle välja till livsledsagare. Därför sökte man i första hand, de som man kände till, och som man hade närmare kännedom om. Det hände dock, att äktenskap ingicks efter ett hastigt bekantskap. Berättaren omtalar ett sådant fall, där en flicka och en pojke träffades på Svenljunga marknad, de hade alldrig sett varandra förr, men gifte sig, ej långt efter sitt första sammanträffande.

Det allmänna förhållandet, angående släktskap, var nog så att många var släkt med varandra. Det är i ganska stor utsträckning, samma förhållande i dag. Orsaken till detta torde vara mer än en. Orsaken X till detta får nog sökas rätt långt tillbaka i tiden. Ett exempel kan vara. En ägare till en gård, hade många barn, utflyttningsmöjligheterna, förutom Amerika, var ganska begränsade. De äldre barnen, kanske gifte sig, på någon granngård. Ofta blev det också så, att gården, sedan föräldrarna överlät den, delades upp av ett par syskon. Vid sådana tillfällen, blev en viss släkt ganska fort förgrenad. Jag känner till många sådana fall här i orten, som gårdarna i äldre tid har delats på detta sätt. Man får nog också söka en grundorsak till, att så många var besläktade med varandra, som verkligen förhållandet var. Att denna jordäggande befolkning var rotfast, även om det var nödår, så hade de regel, åtminstone sin knappa föda. Sedan när möjligheterna, mer än förr, yppade sig för annan utkomst, blev denna mera fasta befolkning kvar. Och i många fall befästade de ytterligare sitt släktskap. I en grannsocken till Frölunda, nämligen Håcksvik, har detta förhållande, varit ännu mera betecknande för innevånarna än här.

Frågan, om föräldrarnas samtycke var avgörande, för dotterns eller sonens giftermål, får väl om det gäller rätt långt tillbaka i tiden besvaras med ja. Allt efter tidens framåtskridande, kan väl också denna fråga, vara mera berättigad, att besvara, mera från fall till fall. I äldre tid var det så, att man varken vågade, eller ville opponera sig mot föräldrarnas vilja. Men allt efter tidens utveckling, skedde också en viss utveckling på detta område. De forna stränga uppfostringsmetoderna, då barnen helt hade att rätta sig efter föräldrarnas vilja, moderniserades liksom allting annat. Till släktingar var också många bringade, att ta en viss hänsyn. Många ungdomer stod i en viss beroendeställning, till de samma. När släktingar ingrep, var det i sådana fall, som var, antingen gränsfall, eller också tycktes opassande på ett eller annat sätt. Till 99 procent, var det i regel den ekonomiska sidan av saken, som ansågs passande eller ej. Vad grannarna eller byns övriga medlemmar, tyckte och tänkte, togs väl, åtminstone i vissa fall, hänsyn till, dock ej i samma mån, som till föräldrar och släktingar. Varför man tog hänsyn till grannar och byns övriga medlemmar var, att skulle man bosätta sig i samma by ville man vara rädd om grannsämjan.

Det ligger mycke visdom och sanning i det gamla ordspråket, att ingen är sämre, än när han skall gifta sig, och ingen är bättre, än när han dör. Jag tror att detta ordspråk, har fått sitt ursprung, från släktingar och grannar till de ungdomar, som hade tänkt att gifta sig i äldre tid. Från grannarnas sida, kunde vid sådana tillfällen spridas ut många lögner och förtal, som vid en nogare granskning, ej hade minsta grund. Orsakerna till detta kunde vara många. Detta förtal kunde komma från en flicka eller pojke, som ansåg sig försmådd. Det kunde komma från föräldrar, som ansåg, att deras dotter eller pojk hade varit ett mera passande parti. Anledningarna till, att föräldrarna ej gillade ett barns giftermål, kunde också vara många. Som jag förut nämnt, var det i första hand ekonomiens jämnställdhet som spelade den största rollen. Men även om detta var, som man önskade, kunde den tilltänkta partnern, vara känd för slarv, och mindre arbetssamhet. Arbetssamhet och en hederlig vandel, var dygder, som i äldre tid stod högt i kurs. I många fall kunde de till och med ersätta, en mindre god ekonomi. För övrigt fanns det också många andra anledningar, som gav föräldrarna anledning till att ogilla ett barns giftermål. Gammal ovänskap, de berörda familjerna emellan o, s, v.

Något direkt bevisande, att föräldrar eller släktingar, tvingat ungdomar, att mot deras vilja gifta sig, kan jag inte framhålla, men jag har mycke hört det omtalas. Många av de ungdomar, som tvingades till giftermål mot sin vilja, höll tyst med detsamma, talade endast om det för någon god vän. Det var respekten och lydnaden mot föräldrar, och till vissa släktingar, som kom dem till att foga sig i detta sitt öde. Anledningarna till detta föräldrarnas handlingssätt, kunde också vara många. Det fanns de föräldrar, som hotade sina barn med, att de skulle mista sin arvsrätt, om de tvunget skulle gifta sig med den, som de själva önskade. Ofta var det ~~XX~~ så, att föräldrarna redan medan barnen var små, hade utsett, vem de tyckte skulle bli ett passande parti för dem. Om det sedan visade sig, att dessa deras för~~XX~~ hoppningar ej skulle gå i uppfyllelse, hade de svårt för att ändra på sin förutfattade mening. För det mästa var det nog så, att denna föräldrarnas omsorg för barnens framtid, ej var illa menat, fast det ofta blev så. Många föräldrar hade också en viss önskan om, att genom barnens giftermål, bli besläktade med en viss familj. Och genom denna önskan utövade påtryck på barnen ~~XX~~ för, att så skulle bli.

Det var nog ganska sällsynt, att en pojke och en flicka, var helt o-
bekanta före frieriet. Men ingen regel utan undantag. Berättaren om-
talar två ungdomar, som träffats på detta sätt. Det var på Svenljun-
ga marknad, han var i från Roasjö, hon från Mårdaklev, fast hon hade
då anställning i Holsjunga. Om dem kan man säga, att det blev kärlek
vid första ögonkastet. De hade alldrig sett varandra förr, och de
gifte sig strax efter sitt första sammanträffande. Äktenskapsförmed-
lare, anser jag är detsamma, som här kallades för bönemän. Efter nam-
net att döma, var det män, så var också förhållandet. Åtminsone de,
som förekom, eller rättare sagt, de som mera officiellt åtog sig såda-
na uppdrag, var nästan utan undantag män. Tillfället när denna för-
medling skedde, var i regel, när en pojk och flicka sällskapat så
längen, att de bestämt sig för varandra. Förmedling kunde också ske
utan att de berörda ungdomarna varit något nämnvärt bekanta med,
eller sällskapat med varandra. Detta hände dock mera sällan, och i
de flesta fall var flickan då, ej intresserad av den pojk, som upp-
vaktat henne. Med andra ord, hon hade med vilja försökt att undgå ho-
nom. Den förmedlare (böneman), som åtog sig en sådan uppgift, hade i
regel fått löfte om lite mera bönemanslön, än i vanliga fall.

Det har också förekommit, att husbönder varit bönemän för sina drängar. Om en dräng hade sällskapet med en bonddotter, och de själva bestämt sig för varandra, stötte detta dock ofta på motstånd från flickans föräldrars sida. En dräng stod lågt på den sociala rangskalan. Husbonden gick då till flickans föräldrar och framhöll, att det var en prächtig och skötsam pojke. Detta förutsätter, att det verkligen var en skötsam pojke. Om det ej var det, gick ej heller husbonden ett sådant ärende. Men det har också förekommit, att ungdomar av olika social ställning gifte sig med varandra, utan att det blev något bråk, från någon av föräldrarnas sida. Det fanns alltså föräldrar, som hade förståelse för sina barn, förstod, att det också kunde finnas kärlek. Denna äktenskapsförmedling, torde ha tillgått på lite olika sätt. Detta var mycke beroende av, om det för bönemannen var en lätt eller svår uppgift. Bönemännen hade också olika tillvägagångssätt. Om en böneman ansåg att det var en lätt uppgift, gick han blott till flickans föräldrar, och uträttade sitt ärende, pratade förstås vackert vackert om den tilltänkta mågen. När han fått, både flickans och föräldrarnas ja, hade han bara att överbringa detta budskap till pojken.

//

Men det fanns också svåra uppgifter för bönemännen. Många gånger fick de använda sig av listighet, av knep och konster, som de under årens lopp hade lärt sig, under utövandet av dessa uppdrag. Ett sådant svårare bönemansuppdrag, skedde ej på en gång. Det kunde ta lång tid ibland. Vid samtal med föräldrarna, om andra vanliga dagliga ~~x~~ ting, försökte hen så småningen om, att lura ut, hur deras inställning var, om den var fullständigt hopplös eller ej. För sådana uppdrag var bönemannen i regel utlovad en ganska bra belöning, utöver den sedvanliga. Här på orten ~~KXXXXXX~~ var det brukligt, att bönemannen vid vanliga lättare förrättningar skulle ersättas med en skjorta den s, k, (bönemansskjortan). För andra besvärliga uppdrag, kunde den utfästade belöningen vara ganska olika, ibland ganska mycket. Vid de tillfällen, där det var bestämt mellan ungdomarna, och där bönemannens uppgift var, blott för att det skulle så vara, alltså för sedens skull, fick bönemannen en skjorta med sig hem till pojken. Denna skjorta hade flickan sytt, och den skulle vara brudgumsskjorta. Denna skjorta fick blott användas bröllopsnatten, eller bröllopsnätterna, ~~XX~~ ibland varade bröllopet mer än en dag. Sedan skulle denna skjorta sparas till mannens död, och användas till hans svepning.

Själva frieriet, blir ej mycke jag kan uppteckna om, jag har fått ganska lite upplysningar om detta. Jag antar, att frågan om frieriet är menat, det tillfälle, då pojken hos flickans föräldrar, gjorde sitt ånhållande om henne. Om detta har jag ej lyckats, att få någon riktig bestämd uppgift på, om man hade något mera allmänt formulär, som man använde sig av, eller det skedde mera individuellt. Jag har läst mycke om detta, bland annat i Ture Sällbergs bygdehistorier, men det är väl ej rätt att uppteckna detta, för det skall vara sådant, som varigt brukligt här på orten. Som jag förut nämt, var det vanligt att flickan vid frieriet skänkte en skjorta, kanske också någon annan småsak, mest beroende av hur man hade råd. Pojkarna, helst om det var någorlunda välbärgade sådana, skulle skänka ett skrin, med inneliggande psalmbok, silkesduk och handskar. Detta skrin var det så kallade fästmannsskrinet. Detta skrin var ofta gjort av pojken själv så deras utseende och välgjordhet, kunde vara ganska skiftande. De mera förmögna, brukade också vid detta tillfälle skänka något smycke, för det mästa en broch, eller liknande.

Benämningen friareklunk, har ingen av mina berättare hört omtalas, vad det är. Jag förstår, att det skulle vara någon förplägnad av sprit, i samband med frieriet. Är intresserad av, att få veta detsamma. Något bevis för att handslag förekommit vid frieriet, kan jag ej förete. Berättaren håller dock för troligt, att så har varit fallet. Ett handslag förr i tiden, var ju så vanligt, som bekräftelse på en överenskommelse. För många hade ett bekräftande handslag, lika stor betydelse, som ett undertecknat kontrakt. Det ansågs nästan för brottsligt, att bryta en handslagen överenskommelse. Jag mins själv, som barn, att om vi lovade varandra något, som man säkert ville, att det skulle hållas, så slog vi alltid i hand på detta. Även om man, som barn bröt ett sådant handslaget löfte, av vad slag det måra mände, ansågs detta för mycke dåligt, och man blev länge ansedd för att vara en dålig och opålitlig kamrat. Med tanke på, att handslag var så vanligt förekommande här på orten, även vid överenskommelse om betydligt mindre vesäntliga ting, än ett överenskommit äktenskap, torde det med säkerhet ha förekommit vid detta tillfälle. Både mina berättare och jag har hört omtalas, att flickor brukade att gömma sig, vid en friares ankomst. Men denna sed, torde dock här på orten ha upphört för

så längesedan, att jag ej har kunnat få någon säker upplysning om detsamma. Hembygdsföreningen här på platsen, har i sin vård en gammal 1700 tals byggnad (Holleshult). I det stora rummet där, vid sidan om den öppna spisen, finns en nisch in i muren. Denne nisch är ganska stor, och försedd med en dörr. En man, som bott på ett grannställe, även detta heter Holleshult, talade om för mig en gång, när vi var på besök i stugan, att i denna ugn eller nisch, brukade en viss flicka gömma sig, när en envis friare kom på besök. Detta var omkring 1890 talet, och förhöll sig så, att denne flicka ej alls gillade, denna träget uppvaktade friare. När hon såg honom komma, gömde hon sig i nischen, och de hemmavarande förklarade att hon var bortgången. Ofta hände det dock, att han stannade ganska längen. Hon hade det då ganska svårt och påfrestande, hon hade bara stenhällarna, att sitta eller ligga på. Uppteckningen av detta förstår jag, att det ej hör samman med det, som är efterfrågat i formuläret, jag upptecknade det blott för, att jag själv tror, att sådant förekommit, även om det var en önskvärd friare, som kom. Som jag förut nämt, har jag ej kunnat få någon säker upplysning, om några sådana händelser, och det mera lösryckta, som jag hört, vill jag ej uppteckna.

Hur flickans och flickans föräldrars beslut, i så väl jakande, som nekande fall, meddelades friaren eller bönemannen, har jag heller ej lyckats, att få någon betecknande uppgift på.

Överenskommelse om hemgiften träffades, när allt annat emellan de tilltänkta makarna var bestämt. Hemgiften kunde i vissa fall också bestämmas innan. Det fanns nämligen fall när hemgiften var bestämmande, om det skulle bli något giftermål eller ej. Hemgiften kunde vara väldigt olika, beroende av föräldrarnas råd, med densamma. Från bättre hem var det brukligt, att tennsaker och silver, hörde till hemgiften, i första hand tenn. Från bondgårdar var det också vanligt att en ko eller flera stycken, tillhörde hemgiften, allt efter förmögenhet. I vissa fall också efter på förhand uppgjord överenskommelse. En sådan uppgörelse kunde vara, som så, att det var överenskommit, att en ko, eller kanske flera, ej skulle lämnas förr än efter en viss överenskommen tid, efter giftermålet. I regel flyttades hemgiften, dagarna efter bröllopet. Förberedelserna för bröllopet var många och tog lång tid i anspråk. Allt vad, som skulle göras fick göras för hand, blott en flickas utstyrsel, tog lång tid i anspråk.

Förberedelserna med maten, var också ganska omfattande. Man fick slakta de djur, som var beräknat att åtgå till kalaset, och i många fall var detta mycket. Åtminstone om det var ett bröllo, som skulle räcka, i dagarna tre. Andra förberedelser var, åtminstone på de ställen, som var måna om ett gott ryckte, att nästan allting skulle snyggas upp. Ett bröllop i äldre tid, åtminstone ett större sådant, var en ganska stor händelse. Om grannar eller flickvänner till den blivande bruden, hjälpte henne att~~X~~ sy sin utstyrsel, var nog ej allmänt förekommande. Detta var mycke beroende av, hur skicklig hon själv var med sådana handarbeten. Många behövde, och fick också hjälp med detta. Det är nog ganska längesedan, som seden att gå ikring och samla gåvor för bosättningen förekom här i trakten. Men för längre tillbaka förekom den ganska allmänt. Här kallades detta brudgåva. Om någon såg en flicka komma, och man visste, att hon snart skulle ~~XX~~ gifta sig, gissade man på förhand hennes ärende. Och då fälldes i regel följande uttryck. Nu kommer hon säkert och vill ha sin brudgåva. Här på orten var det mäst vanliga, att den blivande bruden bad om lin och ull. Annat kunde också förekomma, men lin och ull var det mest vanliga.

Efter vad jag har fått upplysning om, kunde i vissa fall flickan gå ensam beroende av, om det var en lång färd eller ej. Om hon ej var ensam, utan skulle åtföljas ~~av~~ av någon, har jag ej kunnat utröna, om detta skulle vara en viss person, eller blott någon från hennes hem. Seden att fästmän skulle lämna gengåva, torde ej ha förekommit här. Detta tiggeri torde ej ha varit illa sett. Det var en sed, och man höll rätt hårt på alla sådana. Man fick också tillfälle, att närmare beskåda fästmän, så där, dagarna före bröllopet, prata med henne, m, m. Bjudningen till bröllop skedde mest muntligt, åtminstone de, som skulle bjudas, och ej bodde alldeles för långt bort. Uppdraget att bjuda fick familjemedlemmarna i brudens hem, sköta om. De personer, som i första hand bjöds, var brudens och brudgummens släktingar. I regel bjöds också alla, åtminstone de närmaste grannarna. Prästen och klockaren brukade också att bjudas. I vissa fall kunde också någon särskild ungdomsvän till bruden eller brudgummen, som ej bodde granne med dem bliva bjuden. Vad jag här upptecknat angående de personer, som brukade att bjudas, får räknas till de bröllop, som ansågs för att vara lite bättre. En torpare hade ej råd att bjuda så många.

~~XX~~ Alla personer, som var bjudna, såväl till bröllop, som till begraving, brukade att komma. Om ej, var det sjukdom, eller andra oöverstiggliga förhinder. Bröllop tyckte man givetvis var roligt, att få vara med om. Förplägnaden brukade, att vara riklig, av både mat och dryck. Landsbygden var också i äldre tid, fattig på nöjen, ett bröllop blev ett efterlängt ombyte på vardagens enehanda. Det var också en heder sak, att infinna sig på en bjudning, helst då bröllop och begravingar. Det ansågs för skamligt och skymfande mot värdfolket, att utan särskild orsak, utebliva från en sådan inbjudan. Groll och osämja, som ofta förekom förr, emellan grannar och även släktingar, glömdes ofta, vid dessa bjudningar. Att objudna gäster brukade att komma till ett bröllopskalas, har jag ej hört omtalas, att det har förekommit här. Det har dock funnits en gammal sed här, och som finns ännu i dag, (det är att gå och skåda brud.) Alla dessa, som på detta sätt går till en bröllopgård, kommer objudna. De brukar att gå till bröllopgården på kvällen, när de räknar med att bröllopsmiddagen är slut. Det är sedvanligt, att de ropar ut brudparet, och alla bröllopgäster det brukar också vara sed, att detta upprepas flera gånger.

Denna brudskådning brukade, att vara allmän, alltså man gick till alla bröllopgårdar på detta sätt, och de som kom, var givetvis objudna, fast de räknades ju ej till gästerna. Förr hände det ganska ofta att dessa åskådare blev bjudna på en sup, eller två. Om dansen ~~XX~~ på bröllopgården, föregick utomhus, på en där anlagd bana, eller på en loge, hände det ofta, att åskådarna blev bjudna till, att delta i dansen. Här på orten, har i regel dessa brudskådningar, gått städat och ordentligt till. Om ej några åskådare kom till en bröllopgård, ansåg sig såväl brudpar, som värdfolk, bortglömda på något sätt. Bröllopgården satte en viss ära uti, att dessa åskådare kom. Och brudparet tyckte, att det var roligt, att de blev uppvaktade av sina ungdomskamrater och övriga bekanta. För en fyra fem år sedan var jag med om en sådan brudskådning, en fem k, m, här ifrån byn. Vi var många och åkade i en buss dit. Bröllopet var på en lantgård, och tillika dubbelbröllop, det var två systrar, som gifte sig. Detta var midsommarafton, där var en dansbana bygd på gårdsplanen, och vi åskådare blev inbjudna till att delta i dansen. Jag upptecknade detta blott för att bevisa, att denna gamla sed ännu hålles vid liv.

20.

Om fästligheter har förekommit före bröllopet, s, k, svensexor eller möhippor, kan jag ej svara varken ja eller nej på. Men troligen har det förekommit, fast för mycke längesedan. Mina berättare säger, att detta torde vara ett nytt påhitt, för de mins ingenting om något sådant i deras ungdom. Självt tror jag, att detta förekommit på orten längre tillbaks, än vad de kan minnas. Varför jag tror detta är, att första gången jag såg, att detta förekom här på orten, det var bekant till mig, frågade jag vad detta skulle vara, jag hade alldrig sett eller hört det omtalas. En flicka svarade mig då, att detta är en gammal sed, som vi tyckte, att det var roligt att praktisera. Vem, som anordnade dessa hippor, eller hur de i sin helhet gick till i äldre tid, kan jag alltså ej besvara. Den svensexor, eller möhippa, som jag då var med om, var spjexig värre. Den blivande bruden hade de klätt ut till en käring, ja hon liknade mäst en utklädd påskkäring. Den blivande brudgummen, var utspjåxad på liknande sätt. De hade en häst och vagn och körde dem till det ställe, där fästen skulle gå av stapeln. Det hela gick ut på, att de den kvällen, skulle tega farväl av sin ungdom, och ungdomsvänner. Hippan var anordnad och bekostad, av deras ungdomsvänner.

Brudgummens och likaså brudens släktingar, förutsatt, att dessa var långväga, brukade om vigseln skulle ske i kyrkan, först besöka bröllopgården. Detta gjorde de för att avlämna sedvanlig förning, denna var ej lämplig, att först medföra till kyrkan. Annars samlades nog ej släktingerna i bröllopgården, förrän de andra gästerna, och någon särskild traktering förekom ej. Med långt avlägsna släktingar, som måst komma dagen innan, blev förhållandet givetvis ett annat. Hur man tågade till bröllopgården. De som hade nära gick dit, de som hade långt, åkade efter häst, ännu längre tillbaks i tiden, var det vanligt att rida. I långt äldre tid var det vanligt med förri-dare. Deras uppgift var, att se till, att vägen var fri och framkom-lig. De skulle bland annat öppna grindar, för det tågande brudföljet. Berättaren säger sig ha hört omtalas, att man byggde vissa hinder för att hindra brudföljen. Med dett var vist ej något ont menat, utan meningen var vist blott, att hindra brudföljet, för att få se på dem. Det var både ungdomar och äldre, som gjorde detta. Hur hindren såg ut, eller vad de var gjorda av visste ej berättaren, men troligen var det en trästång, som man fästat över vägen.

Att man brukade, att hålla vakt, och att kräva en viss lösen för, att komma genom dessa hinder, har troligen ej varit brukligt här på orten. om så varit fallet, skulle nog detta ha varit mer omtalat, än det varit här, annars skulle de äldre ha vetat mer om detsamma. Att man ~~hindrat~~ hindrat brudgummen och hans följe, för att träda in i brudens föräldrahem, har ej heller varit någon allmän sed här. Likaså att brudföljet skulle bliva mottagna på något särskilt sätt, har jag ej heller lyckats, att få någon bestämd uppgift på. Förning medtogs alltid, icke endast till bröllop, utan också till begravningar, barndop m, m. Förningen kunde bestå, av många olika matnyttiga saker. Bakverk till kaffedopp, smör grädde, pannkakor, ägg m, m. Ofta konfererade grannar och släktingar, så att malören, att alla kom med samma föring ej skulle inträffa. Den ena husmodern, var skicklig till att baka en kaksort, eller en viss maträtt, den andra en annan, och det blev en viss vana, man ville också att förningen skulle vara så bra, som möjligt. För möjligheterna var ej uteslutna, att gästerna frågade var det och det var kommit ifrån. Det var också, så gott som en oskriven lag, att de som hade råd och kunde, skulle medföra förning.

Om det var någon precis tid före bröllopet, som förningen skulle vara inlämnad, vet jag ej. Men helt naturligt, måste detta ske så tidigt, före kalasets början, att allt han att sorteras upp och ordnas. Min moder omtalar ~~XXXXXX~~ att det i vissa fall var vanligt, att meddela vad förning man förde med sig, och när de ville att det skulle överlämnas. Detta förfarande förekom ofta emellan de närmaste släktingarna och likaså grannar. Kanske ej så ofta vid bröllop, detta var ett större, och ett ej så påtvingad kalas, som t, e, x, en begravning. Många var faktiskt så fattiga, så utan denna hjälp i form utav förning utav olika slag, hade de knappast kunnat bjuda sina gäster, någon nämnvärd förtäring. Denna hjälp, som man gav varandra med förning, hade säkert en ganska stor uppgift att fylla i äldre tid. Det var den enes tur den ena gången och den andra en annan gång. Att detta med förning var en nödtåtgärd, en hjälpauktion, bevisas med att den fortsatte, tills det blev andra och bättre tider. Att man samlat ihop pengar till ~~XXXXXX~~ något vist ändamål vid bröllop, vet mina berättare ingenting om. Det var vanligt att samla spelmanspengar, men detta var vanligt, även på andra tillställningar, där dans förekom.

Dans brukade, att förekomma på de flesta bröllop. På de större bondgårdarna, som i regel hade gott om ytrymme, förekom det alltid, även om bröllopet förekom vintertid. Sommartid var möjligheten lite större för alla, då kunde dansen anordnas på en loge, en magasin, gårdsplanen, eller på en där anordnad dansbana. Bröllop utan dans kunde också förekomma. I regel var det då av religiösa orsaker, man ville ej att dans skulle förekomma. I första hand, dansade bruden med brudgummen. Det var också sed, att alla gästerna skulle, eller åtminstone ville dansa med bruden. Ordningen, som man dansade med bruden, var att brudgummen, om han kunde dansa, var den första. Sedan brudens närmaste släktingar, och brudgummens. Övriga gäster sist, och utan någon särskild ^{ordning} ~~ordning~~. Några särskilda grupper, bildade de ogifta och de gifta ej. Fast fram på natten blev det väl gärna så, att ungdomen kom mera för sig själv, och likaså de äldre. Ungdomen hade mera intresse av sig själva, och av dansen. På detta sätt blev det, utan att på förhand vara uppgjort, en viss delning på gamla och unga. Seden att klippa brudens hår, eller att sätta på henne en ungmorshuva, som tecken på att hon inträtt i de gifta kvinnornas led, torde ej ha förekommit här.

Den roll, som såväl grannar, bekanta och byalagets medlemmar, spelade vid anordnande av ett bröllop, kan väl i kort/het kallas hjälpsam. Det var mycke av arbete, som förekom vid ett sådant tillfälle, av många olika slag. Ett riktigt förmöget hem, hade kanske allt av kokkärl och servis, som erfordrades, men i så fall var det ett fåtal. Det var mycke av sådant, som man fick bedja grannarna om, att låna. Den ~~XXXX~~ oskrivna lagen, grannarna och byalaget emellan, att vid sådana tillfällen vara varandra behjälpliga, kom väl till synes. Om man tvivlade på, att grannen ville bedja om hjälp, sa man till honom, (si te om du behöver nå hjälp.) Brudens avsked från föräldrahemmet, blev väl olika, beroende av om hon skulle flytta ut, eller stanna kvar i hemmet. Jag förstår mycke väl, frågoformulärets fråga i detta avseende, men jag kan dock ej besvara den. Att bruden med några mera formella, eller ritualmässiga ord, skulle taga avsked från föräldrahemmet, har jag ej lyckats, att utröna, om det förekommit här eller ej, men berättarna tror, att det ej förekommit här. Berättarna tror också att det varigt ganska individuellt, om ^{man} tagit avsked av husdjuren. Men det är ej alls otroligt, att detta skett. Husdjur, som man längen har haft i sin vård, då i första hand, hästar, men även kor, kan man blive mycke fästad vid.

Några bestämda tider efter bröllopet, eller särskilda tillfällen, brukade ej bruden, att besöka föräldrahemmet. Efterkalas (efterbröllop) brukade ofta, att förekomma. Det bruka de i regel, att hållas i brudens hem (bröllopsgården). De som inbjöds till detta var, ungdom från grann och byalaget. Det var i regel ungdomen, som brukade att bygga äroportarna. Bjudna kunde också bli, utom byalagets ungdomar, ungdomsbekanta till såväl brud, som brudgum. Ofta kunde dessa efterbröllop bli, ett bröllop i miniatyr. Ofta mera stillsamt, där man bjöds på förtäring, och sedan satt och pratade, och fördrev tiden med detta eller någon sittlek. Det sista sådant efterbröllop, som jag varit med om själv, var i slutet av nov, 1924. Det efterbröllopet, kan man kalla för ett bröllop i miniatyr. X Det var på ett grannställe här i byn. Vi var ganska många ungdomar bjudna, blev bjudna på såväl mat, som kaffe och sprit. Det var en söndag, vi var bjudna till klockan fem, och sen dansade vi till kl. 2-3 på natten.

Ja detta var då allt, vad jag har kunnat uppteckna, angående frieri och bröllop, som varit sedvanligt på orten här i äldre tid, och en del av uppteckningarna, får väl hänföras till, något nyare tid.

Lup 72

Växter i hushåll, läkekonst och magi. L. U. F. 72.

Först vill jag meddela, att jag ej känner de latinska namnen på växterna. Jag vet ej heller, vilket som är den rätta allmänna benämning på svenska, eller vilket, som är Ortsbenämning, detta får folklivsarkivet, ha överseende med.

Hushåll.

Bark och syror, på ortsspråket kallat syre, användes mycke förr i nödtid, till att dryga ut mjölet med. Syre plockades mycket på gräsvalar, helst på nyigensådda sådena. För det mesta hade man blott dåligt frö att så, och brist på kalk m, m, gav anledning till, att syret hade lätt för att växa. En växt, som i ganska stor utsträckning användes till mat var nässlor. Av dessa kokade man kål (nässlekål). Det finns de här på orten, som gör detta än i dag, själv har jag ätit detta många gånger. En min moster, som bodde här i mitt hem, nu död för några år sedan, kokade ofta nässlekål, jag blev ofta bjuden på detta, och tyckte, att det var mycke smakligt. Hon tillredde denna kål, med kokta ägg till, om detta var vanligt förr vet jag ej.

Syret användes också till, att tillreda sås av(syrsås), den kunde ätas, antingen ensamt eller till bröd, och även till potater. Min moster, som jag nämnt, brukade att koka nässlekål, hade också varit med om att äta barkbröd. Min mor är några år yngre än ~~KMKX~~ denna min moster, och hon har ej varit med om att äta barkbröd. Förutom nämnda, syre och ~~XXXXXX~~ nässlor, kan jag ej nämna flera av vilda växter, som används till huvudingress för maträtter. Som sötningsmedel torde ej morötter ha använts här på orten. Som ersättning för kaffe har använts, av vilda växter, ekollon, av odlade, råg och korn. Råg och korn, har även när det ej varit nödtider, använts av många, som ersättning för kaffe. Dels fanns många, som ej hade råd att använda ensamt kaffe. Det fanns också de, som ansåg det vara nyttigare, hälsosammare med denna dryck, än med kaffe. Många blandade också kaffe med råg, eller korn(blandkaffe). Under första världskriget, dracks det mycket med korn och rågkaffe. Själv har jag också fått dricka mycket sådant under denna tid. Ekollon var nog ej många här på orten, som använde då, det hör nog en ännu äldre tid till. För tobak har jag ej hört om talas mer, än körsbärsblad, som ersättning för den samma. Av detta har jag också egen erfarenhet, från det första världskrigets dagar.

Seden att röka, så där mera allmänt, började här på orten, strax före och under början av första världskrigets ~~XXXX~~ år. Vi småpojkar skulle härma efter de större, och göra likadant. När vanan och begäret hade börjat, att göra sig gällande, var det också knapphet med tobak. Någon sade då, att det går bra med torkade körsbärsblad, rök gjorde det, men någon vidare ersättning för tobak, fann åtminstone ej jag att det var. I långt äldre tid, ansågs här på orten, all svamp för oätlig. Långt äldre tid, var nog knappast den rätta tidsbedömningen, Det var nog rätt många år in på 1900 talet, innan svampen, åtminstone mera allmänt, började att betraktas, som matnyttig. Någon direkt orsak angiven direkt till detta, att svampen var oätlig, fanns nog ej. Det var nog så, att det ej fanns någon, som hade någon kännedom eller vetenskap om, att svampen kunde vara matnyttig. Det är väl heller ej otroligt, att någon prövat på, att äta svamp, och då haft oturen att pröva på någon giftig sådan, blivit sjuk, kanske dött av sin nyfikenhet, och blivit till en varning för andra. Man måste ju pröva sig ~~XX~~ fram på alla områden, någon annan upplysning, än den egna praktiska stod ej till buds. Så var nog förhållandet också med svampen. Detta är vad jag själv tror, att förhållandet varit här på orten, jag har alltså ej något bevis, för detsamma.

Här på orten var det knappast ~~något~~ något nämnvärt brukligt, att använda svamp, förrän fram emot 1920 talet. Och det var ej så värst många, som då använde det samma. Innan dess, och även då i många år, var det nog blott i de s, k, bättre hemmen, som svamp förekom. Husmödrarna i allmogehemmen, hade ingen kännedom om tillredningen av svamp. Kännedomen om detta, kom från hushållsskolerna, och det var ganska ovanligt denna tid, att någon mer än kvinnorna, från de mera förmögna hemmen hade börjat ~~KXXX~~, att söka kunskaper från desamma. De svampsorter, som mera allmänt började att användas här i orten var, murkler och kantareller. Dessa båda sorter lärde sig ~~alla~~ allmänheten först och likaså lättast att känna igen. Det fanns också rätt gott om dessa svampsorter här, på 20-30 talet. Nu är det många, åtminstone av de yngre, som gärna vill ha svamp. Men bland de äldre finns det många, som ännu avskyr denna föda, bland dessa är min mor. Hon vill ej på något sätt använda, ej ens höra talas om svamp, som föda. Den fläckiga flugsvampen, var väl den enda svamp, som användes i äldre tid, och då till att döda flugor med. Den hackades sönder, och blandades med mjöl och potater, detta gavs åt flugorna att äta, för att de sedan skulle dö.

Någon annan olägenhet, ännu att korn fick diare, om de åt för mycket av svamp(kosopp) känner ej berättaren till. Fast berättaren tillägger, att det också var svårt, att få dem hem, eller till sommarboden på kvällen. Korn var mycket förtjusta i denna kosopp. Hittade de ett svampställe, glömde de av, att komma till den vanliga mjölkplatsen, de strövade då gärna ikring för att finna mera. Någon dialektbenämning på de olika svampsorterna, kan jag ej nämna. Varken jag, eller mina berättare vet, vilket, som är den rätta, eller vilken, som är Ortsbenämningen på de olika svampsorterna. Av enebär var det brukligt, att brygga en matdryck i äldre tid. Detta förekommer numera mycket sällan. Det bryggades liksom annat svagdricka, var mycket friskt att dricka och troligen också, ganska nyttigt. En familj här på platsen, som i det längsta höll sig till mycket gammalt, de var också vegetarianer, brukade att brygga enebärsdricka. Jag arbetade där 1927, jag drack då enebärsdricka för första gången, ja sedan har jag ej heller fått något. Jag minns att det var en frisk och god dryck. Av porrsriset, ett ris, som växer på mossarna, användes till att brygga öl av(porsöl). Björklag har också använts, som dryck. Mera allmänt torde det dock ha upphört, innan 1800 talets slut. Per Johansson, som är född 1882

berättar, att han som barn varigt med om, att tappa björklav. Då skulle den dock ej användas i hushållet. Vi barn, säger berättaren, hade hört de gamla tala om denna dryck, och de var nyfikna på att känna hur denna dryck skulle smaka. Tappningen tillgick så, att man borrarde ett hål i björkstammen. I detta hål stacks in en träpinne, och i träpinnen var också borrarat ett hål, som saften skulle rinna uti, till uppsamlingskärlet. De mest vanliga växterna, som förekom i kryddgården ~~var~~. Humle, timjan, malört, pepparrot, gräslök, fängkål. Detta var de mest vanliga, sedan fanns de, som hade flera, men också de som ej hade alla de nu nämnda. Många av de vilda kryddväxterna, kom också till användning. Brännvin var vanligt att krydda med Johannesört. Här kallades denna krydda för Johannesgräs, jag tror med säkerhet, att detta är samma krydda. Johannesgräset kryddades brännvinet med för utseendets skull. Brännvinet fick en klar och vacker färg av detsamma. Johannesgräset växte på mager och sänk mark. Malört var också en vanlig krydda till brännvin. Malörtens tillsats till brännvinet, ansågs ha medicinsk verkan. Om någon hade något ont i magen, avplåka slag, försökte han att bota detta med malörtsbrännvin.

Att man lade mölört på brännvinet, var alltså ej för smakens skull. Man ansåg också, att man förebygde magsjukdomar, om man kryddade brännvinet med malört. Morgonsupen, som man tog med en brödbit, som tilltugg, skulle helst ~~helst~~ vara malörtsbrännvin. Denna sed skall nog ej varigt bruklig, endast här på orten. Berättaren, som även varigt jordbrukare i Halland åren 1909-25, omtalar att han skulle bjuda en granne på en sup, nyligen när han flyttat dit. Men sade han, jag har ej annat än malörtsbrännvin, ja men då ä la då bästa som finns, sade han, som blev bjuden. Som jag förut nämnt var det ganska vanligt här med pors till öl, däremot ej skvattran. Skvattran räknades nämligen här, för att vara ganska giftig. Till torkning av golv, var det brukligt att använda mossor. Det var vitmossa, som togs upp och torkades, som torr hade den en ganska stor absorberingsförmåga. Sådan togs upp på sommaren och torkades, för hela årsbehovet. Det var alltså ej till själva skurningen den användes, utan till torkningen efteråt. Med många småbarn på golvet, kom mossan till användning ofta, ibland flera gånger om dagen. Till de gamla stora bakugnarna, brukades till rengöring efter eldningen, att användas en s, k, ungssopa. Denna

ungssopa var också tillverkad av mossor (brunmossor). Denna mossa är lång och mörk, den växer sällan ute på själva de djupa mossorna, utan mera på mosskanterna och grunda mossor. Här på ortsspråket kallades den för sopmossa. Till lampglasputsning har jag ej hört omtalas, att man använde sig av någon växt. Berättaren omtalar, att han som barn minns, att man brukade använda sig av någon växt till bekämpande av ohyra. Men han kunde ej minnas vad det var för växt eller växter. Däremot mindes han, att det ej var något nämnvärt bra till detsamma. Berättaren kunde heller ej eninra sig, att man lagt växter i sädesbingarna för att förhindra or. Jag hör ej till denna frågelistas frågor, men jag upptecknar ändå vad berättaren omtalade angående sädesbingar. Han omtalar, att det var brukligt, att i sädesbingar lägga nygjorda träskor. De skulle ligga där för torkningsproceduren skulle gå, så sakta, så de ej skulle spricka. Nedskurna rå potater brukade användas till rengöring av flaskor, som använts till att förvara mjölk uti. Jag ber om överseende för att jag har kommit lite i oordning med frågorna. Malört brukade också att användas till bekämpande av mal. Lav från stenar (stenmoss), björklöv och råsasvarta, var de mest

anlitade här på orten för färgning. Samtliga dessa användes för färgning av ylletyger. Lav från stenar, alltså stenmossa, användes när man ville ha en brun färg. Björklövet lämnade en gul färg. och råsa-svarta, svart färg. Råsasvarta var, som framgår av namnet, en svart gyttja. Utanpå denna gyttja, var en brun rostfärgad slam. Berättaren omtalade var det ställe var beläget här på orten, som sådan gyttja skulle ha funnits. Det var en gumma, som 1860 talet, bodde alldeles intill, där denna gyttja fanns. Hon försörjde sig och två flickor huvudsakligen med, att färga tyger och garn, med denna gyttja. Hur långt fram i tiden från 1860 räknat, som hon fortsatte denna sin verksamhet, visste berättaren ej med bestämdhet. Hon fick sällan kontant betalt för sitt arbete. Hon fick i stället kött, fläsk och andra matprodukter. Hur färgningen med dessa naturella ämnen, eller ved kemikalier, som i samband med dessa användes, eller hur själva arbetsprocedurerna tillgått, har jag ej lyckats, att få någon uppgift på. Färgen från dessa växtämnen, var mycket bra. Gyttjefärgen, som den omtalade gumman färgade med skulle vara särskilt bra. Det färgningsarbete, som hon utförde, var mycket ^{on-tyg-tyg?} här på orten. Någon annan tygsort än ylle försöktes nog ej med denna hemfärgning. Det fanns väl knappast något mera, att välja på.

Det enda av kemikalier, som jag har lyckats få upplysning om, som användes i samband med hemtvätt, är kopparvitriol. Kopparvitriol användes dock ej i samband med färgen. Den användes till att tvätta det tyg eller garn, som skulle färgas. Allt ylle innehåller ett visst sorts fett, och detta måste avlägnas före färgningen, annars tog ej färgen, som den skulle. Denna tvättning före färgningen kallades för att beta. Om man färgade påskäggen med växtfärger, har jag ej heller lyckats, att få någon upplysning om. Men jag tror ej, att detta har förekommit här i äldre tid. Det tillhör nog en så mycke nyare tid, att färgämnen fanns att tillgå.

De blommor, som odlades i trädgården, som rena prydnadsväxter var. Påsk, pingstliljor, reseda, pioner, höstsyren, (höstflox), novemberblomma, morgonstjärna, randgräs, löjtnantshjärta, (brustethjärta), syren och renfana. I kruka, alltså vanliga fönsterträd, fanns väl i de flesta hem, fast med en viss reservation, det fanns kanske ej i alla. Blommor under sommartiden och likaså löv, var vanligt, att man hade till prydnad av rummen. De blommor, som man hade till prydnad inom hus, var så väl odlade, som vilda. Löv till prydnad inomhus, var ek och björklöv.

Till midsommar var det brukligt, att rikligen pryda hemmet, med såväl löv, som blommor. Bland annat skulle man då ha, både löv och blommor i den öppna spisen. Den var till detta tillfälle kritad och fin. Det var brukligt, att man hade en stor kruka, eller kopparspann, som man blandade löv och blommor, och ställde i densamma. Pionerna, som man då hade, brukade att blomma till midsommar. Pioner sattes alltid in till midsommar. Pionerna var den s, k, bondpionan, en stor mörkröd blomma. De första åren, i slutet på 30 talet, när jag hade börjat min kyrkovaktmästarstjänst, var det brukligt, att kyrkvärdarna hade sådana pioner till kyrkan, att pryda altaret med. Till midsommar togs en myckenhet av löv in, för att pryda hemmet med. Blommor, som sattes in var såväl odlade, som vilda, mest vilda. Vid midsommartid fanns det alltid riklig tillgång på vilda blommor, och jag tror, att de var lika uppskattade, som de ^{odlade.} ~~vilda~~. Många fanns, som ej hade tillgång till några odlade blommor, de var helt hänvisade, till de vilda. De vilda blommorna var ansedda för, att ha samma prydnadsvärde, som de odlade. Om man satt in blommor ensamt för doftens skull, vet berättaren ej något om. I hans föräldrahem, var detta ej brukligt, alla blommor även löv av björk och ek, ger en viss doft.

I äldre tid var det ej brukligt, att uppvakta med några blommor. De som hade gott om odlade blommor, kunde till grannar vänner och bekanta, ge bort sådana, om dessa kom på besök. Det var ej brukligt, då som nu, att ~~XXXXXX~~ till födelse och andra liknande bemärkelsedagar, uppvakta med blommor. Det var också blott sommartid, som man hade tillgång till blommor här på orten. Troligen var det rätt långt in på 1900 talet, innan växthusen började, och det således fanns blommor, att köpa. Här i Frölunda uppfördes på Mölneby, ett växthus 1922, det var det första här på orten. Hur seden, att uppvakta med blommor, har uppkommit, är nog svårt, att exakt kunna bedöma. Det är väl mycke, som kan betraktas till, att ha givet denna sed sitt upphov. Ett är väl växthusens tillkomst, med detta fanns det blommor att köpa, året runt. Växthusägarna har väl också gett en viss reklam för sina alster, reklamerat blommor, som passande för uppvaktning, vid så gott, som alla tillfällen. Berättaren tror också, att seden med, att uppvakta med blommor, kan ha sitt ursprung från en gammal sed. I äldre tid var det brukligt, att pojkar och flickor gav varandra blommor, det var alltså sommartid. En pojk gav en flicka en blomma, att fästa på sin blus, han ville med detta se, hur flickan tog emot densamma. ~~EnXXXXXX~~

En flicka kunde ge en pojk, en blomma, den blomman var i regel en törnrosa, orsaken var densamma. Om en pojk gett en flicka en blomma, och sedan efter en tid, fick en sådan tillbaka, ansågs detta för, att flickan gillade hans uppvaktning. Ofta var detta första steget, till fortsatt bekantskap, och ett påbörjat frieri. Blomman, som pojken fick skulle fästas i rockuppslagets knapphål.

LÄKEKONST OCH MAGI

Vad, som angår läkekonst och magi, hade jag tänkt mig, att jag skulle fått upplysning om mycke mera, än vad jag verkligen lyckats med. Jag ringt många personer, som jag trodde skulle ha en ganska god kännedom om detta. En del upplysningar har jag fått, men dock ej vad jag trodde. Detta torde mycke bero på, att det ej sedan mycke långt tillbaka i tiden, har funnits någon här i socknen, som har utövat läkekonst, åtminstone vad det beträffar människor. Vad, som beträffar denna läkekonst, på djur, har jag lyckats, att få lite mera upplysning om.

Det är mycke möjligt, att liljekonvaljebär använts mot fallandesot, likeså skvattram mot kikhosta. De personer, som jag frågat om detta sade, att det är mycket möjligt, att så varigt fallet. De som jag till frågat hade dock ej något bevis om detta. Det fanns så mycke av växter, som förr användes till läkemedel, men om man ej riktigt noga taget reda på, vilka som använts till olika ändamål, är det nu glömt. Blodrot mot blodpiss KXX (sommarsjuka) hos kor har använts, till detta skall jag återkomma sedan. Så gott, som alla växter, som användes till medicinska ändamål, torkades och pulvriserades och blandades med mjöl eller liknande, Kalmarrot, något annat namn på denna växt vet jag ej, användes till att ge kor mot mjölkfeber. Berättaren John Johansson omtalar, att han en gång hade kallat en djurläkare. Djurläkaren fick då se denna växt, och frågade vad det var. Johansson sade då, att det var kalmarrot, och talade då också om, att de brukade att använda denna växt, som botemedel mot mjölkfeber hos kor. Johansson trodde, att djurläkaren skulle skratta åt denna förklaring, men det gjorde han ej. Han förklarade i stället, allt vad denna växt innehöll. Kalmarroten torkades och pulvriserades, blandades med rågmjöl, och gavs åt kon för att äta.

En växt, som kallades för (röllike) torkades, pulvriserades och kokades te av. Detta var för människor att taga in, mot vad för sjukdom kunde berättaren dock ej erinra sig. Bladen från fläderbusken användes också till att koka te av, beredningen var detsamma, som med röllike. Enerötter kokades ~~XXX~~ till att dricka, antingen ensamt, eller blandade, med något av förut nämnda drycker. Detta räknades för att vara ett urindrivande medel. Trefolier, också kallat vattenklöver torkades, pulvriserades och dracks också som te. Även detta hade berättaren glömt vad det skulle användas till. Denna växt, trefolier eller vattenklöver, växte på sankmarker, i närheten av bäcker, där bäcken flöt mera lungt, där marken var så, att den ej riktigt torkade ur någon gång. En del av de nu nämnda växterna, som använts och druckits som te, är väl ej säkert, att det varit avsett, som ett direkt botemedel mot en viss sjukdom. Man hade hört talas om, att den eller den växten var bra, mot den eller den sjukdomen, inget hindrade, att man försökte det även mot andra sjukdomar. Man kunde också dricka sådant för, att det var uppfriskande och allmännyttigt. Vitsippor lades på bränvin, och användes till behandling av sår.

En sorts blad, kallade groblad eller grodblad, användes till att lägga på sår. Det har jag själv, som barn varit med om många gånger. Det var mycke allmänt här, att man använde dessa blad till att lägga på sår. Det förekom också en bra bit in på lite nyare tid. Svamp har också använts för att stilla blödning, även till att lägga på sår i stället för salva. Det var samma sorts svamp, som användes till båda delarna. Vad denna svamp heter, har jag ej lyckats, att få reda på. Här på orten har den alltid kallats för (fesesopp). Den är vit från början, när den mognar blir den svart. Den blir också torr när den mognat. Om man krammar till den då, ryker innehållet, som ett lätt stoft. Till att lägga på sår, användes den innan den mognat, till stillande av blodflöde, sedan den mognat och blivit torr. Med sådan svamp, har jag stillat många blodflöden på mig själv. Det kände vi barn mycke väl till, när vi sprang och lekte och ofta skadade oss, tog vi denna svamp och stillade blodflödet med. I de flesta hem för såg man sig till vintern, med ett lager av denna svamp. Till att lägga på sår i stället för salva, användes denna svamp, innan den nått den torra konsistensen. Den skars då i skivor, och lades på såret.

Om man använt någon sorts avkok på örter, mot skabb, revorm m, m, har jag ej lyckats, att få någon uppteckningsbar kännedom om. Detta torde helt ha sin orsak därav, att ej så långt hätifrån, en I3 k, m, bodde en gumma, som mycke var erkänd här i orten, för sin läkekännedom, i slutet av mine uppteckningar skall jag återkomma till henne. Allt det i frågelistan efterfrågade av växtsalvor, till såväl människor, som djur, brukade att avhämtas hos denna gumma. Därför torde kännedomen om många av dessa växter, som använts till salvor och medicin, vara för lite känt, av de nu levande äldre personerna. Några bär eller växter, som använts, som fosterfördrivningsmedel, känner ej någon av mina berättare till. Det förekom ganska sparsamt, med frivillig fosterfördrivning på landsbygden i äldre tid. Ofrivillig förekom däremot, oftast orsakat av för tungt arbete. Det första kända fosterfördrivningsmedlet, som förekom här på orten var arsenik. I långt äldre tid har det förekommit, att man satt in växter i rummen, som skydd mot sjukdomar. Men det är för längesedan detta har timat, så ingen av berättarna vet vad det var för växter, ^{känner} eller mot vad sjukdomar de olika växterna skulle vara bra emot. Ej heller de till växter eller frukter, som ansågs skydda mot ont i allmänhet.

I Öxabäcks socken på en gård vid namn Prekebo, som är belägen strax vid Mjöbäcks gräns, och ungefär en 13 k,m, härifrån byn. Fanns förr en gumma, som mycket sysslade med att tillreda och ordna växtmediciner. Hon var mycket vida känd, för sin läkekunnighet. Det kom folk till henne från en 7-8 mils radie, och kanske ännu längre. Jag har mycke hört berättas om henne, både troliga och otroliga berättelser. Jag har ej hört berättas om, att hon hade något botemedel mot t,b,c, (lungsot). Annars tror jag ej, att det fanns någon sjukdom, varken inre eller yttre, på såväl människor, som djur, som man ej sökte Prekebogumman för. Hon var verkligen erkänd för sin läkekonst, och långt efter det legitimerade läkare fanns att tillgå, på närmare håll än förut, var det många, som fortsatte, att söka henne. Hon hade en son, som efter hennes död, fortsatte denna verksamhet. Han blev dock ej like erkänd, som sin moder. Han söktes dock av många, jag har själv kört dit med två stycken härifrån, som sökte honom. Sista gången sökte jag honom också själv, det var för en envis verk, reumatism. Jag såg då alla de växter han plockade tillsammans och blandade. De fick jag själv sedan koka, detta avkok, skulle sedan silas och drickas.

Berättaren Per Johansson omtalar, att han som barn mins, att åtminstone fyra smålänningar, hade nattlogi i hans barndomshem. De hade gått från Villstad och Burseryd till Prekebo, för att söka denna gumma. Man behövde alltså ej att kunna komma till henne själv, det gick lika bra, att komma och söka för andra. Man behövde blott veta, och kunna förklara sjukdomen. Som jag förut nämnt hade hon växtmediciner, mot så gott, som alla sjukdomar. Och likadant var förhållandet med salver för sår, eksem och andra hudsjukdomar. Till kor, som ej ville taga tjur, och likaså ej ville bli dräktiga, hade hon botemedel. Även hennes son är nu sedan några ^{år} tillbaka död, det skulle varigt mycket intressant, om han varigt i livet och fått talat med honom. Då skulle man kunnat fått reda på allt vad, som är efterfrågat i frågelistan och troligen ännu mera. Jag känner ej till deras efterlevande släktingar, men detta skulle gå lätt, att utforska. Om folklivsarkivet är intresserad av detta, kan jag göra ett försök. Om någon släkting varigt intresserad, och tagit tillvara, möjligen efterlämnade papper, recept och dylikt, vore detta säkert av stort intresse. Men det är också möjligt, att hon ej haft, eller i varje fall ej efterlämnat några recept. Men om detta finns, eller det finns någon släkting, som har närmare kännedom om hennes verksamhet, skulle det säkert ha ett stort kulturhistoriskt värde.

Berättaren Karl Svensson Hid-Yttre, Hid, Och hans far, farfar och farfars far, får väl ej betraktas, att tillhöra de kloka gubbarnas skara, vad som beträffar tillredning av växtmedeciner. De har nämligen alla blott sysslat med en sort av denna medecin, ett botemedel mot blodpissning Kk (sommarsjuka) hos kor. Hur Karl Svenssons farfars far, kom att börja med detta, och likaså hur han fått det recept, som Karl Svensson ochså ordinerat denna medecin efter, har jag av Karl Svensson fått en skriftlig uppgift om. Denna skrivelse gör jag en ordagrann uppteckning av, jag tror, att det i detta sammanhang, kan ha viss betydelse för folklivsarkivet. Innan jag gör denna avskrift, vill jag nämna, att jag själv har varit många gånger hos Karl Svenssons far, och hämtat sådan medecin mot sommarsjuka. Den var här i orten erkänd, för att verkligen vara bra. Hade korna ej haft sjukan allt för längen, blev de i de flesta fall botade med densamma. Jag frågade ochså Karl Svensson om han kände till någon av de växtmediciner, och dess användning, som är efterfrågat i frågoformuläret. Men han sade att de endasr sysslat med denna medecin. Han omtalde dock, att nässlerötter skulle vara bra mot t, b, c, Han hade själv, som barn plockat sådana till en t, b, c, sjuk.

Han visste dock ej hur dessa rötter skulle tillredas. Han omtalar också, att en nu död gränngumma till honom, som hade en mycke stark tro på alla naturmediciner, brukade att tillreda en salva mot finnar, varböldar och andra hudutslag. Denna salva var dock ej växter, huvudingridensen till denna var en berg eller stensort, som här på orten kallas katteguld. Katteguld är en glimmerliknande stensort, som brukar att finnas, där det finns fällspat. Svensönerna plockade ej själva de växter, som användes till deras medicin, de köpte de olika salkerna på apoteket. Det hade också blivit förfärligt svårt för dem att plocka Asefatida, det hade blivit för långt för dem att gå. Bolus är ej någon växt. Jag tyckte, att det var intressant denna uppgift, som jag fick på deras recept, och därför har jag kontrollerat med ett lexikon. Här följer oavkortat det brev, och likaså receptet, som jag fått av Karl Svensson.

Medel mot sommarsjuka (blodpissning) hos nötkreatur.

En kyrkoherde i Kalvs pastorat under 1840-50 talet, troligen prostens Cornelius Rahm, befann sig ute på resa i sitt vidsträckta pastorat. Vid besök på en bondgård, befanns gårdsfolket sysselsatta med, att grava ned en levande ko i en djup grav.

När kyrkoherden frågade dem, vad de menade med detta, fick han till svar, att de på denna gård, hade mistat många djur genom "blodpissning". De hade fått rådet, att enda botemedlet ~~XXX~~ härför var, att grava ned en levande ko. "Vilken grym vidskepelse" utbrast prästmannen då. Släpp genast upp kon, så skall jag ge Eder ett recept å medicin, som hjälper mot sjukdomen. Detta recept hade min farfars far Anders Gunnarsson i Anfastorp, fått tag i av släktingar i Kalv. Han såväl, som min farfar och min far och ~~XXX~~ även jag, har använt detta medel mot "sommarsjukan". Under 1900 talet, fram till 1940, användes denna medicin av många lantbrukare, som ett ganska säkert medel. Vi rekvi- rerade enligt receptet, varorna från apotek. På somrarna kom folk och ville ha en sats "blodpissepulver". För den betalades i regel 75 öre och så fick dom föreskrifter om användningen av densamma, och skötsel av djuret.

Recept. Röd Bolus 7 lod. Vit Bolus 8 lod. Asafetida 5 lod. Galläpplen 6 lod. Lagerbär 10 lod. Rödfärg 10 lod. (Jag har ej kunnat finna det ursprungliga, här förvarade receptet, så jag kanske glömt bort en ~~XX~~(1) ~~XXI~~ av delarna i receptet). Varorna skulle finpulvraseras, av detta togs 2 teskedar till en sats. Av denna skulle allt blandas, med lika del rågmjöl i vatten, till fast deg av ett hönsäggs storlek. Hälften härav ges omedelbart, stoppas ned i halsen på kon, resten 12 timmar senare. En liter vatten från en skogsbäck, skulle sedan dränkas in över djurets korsrygg å länd. Då medlet i regel hade en stoppande inverkan på avföringen, skulle även ges avkok på linfrö. Om blodavgången fortsatte även 12 timmar efter sista given medicin, fick kuren upprepas. I svåra envisa fall rekommenderades, att gå ut i markerna och plocka blodrot, en liten växt, som fanns i s, k, naturlig äng. Den roten skulle tvättas och malas före den gavs åt det sjuka djuret. Det fanns vissa marker där boskapen hade mera ont av blodpissningen. T, ex, fuktiga marker, beväxta med träslag, där s, k, fästring (flåttar fanns, som sedan sög sig fast i boskapen. Sedan skogs betningen upphörde, är åkomman mera sällsynt.

(Detta antecknat ur minnets gömmor) Hid den 26/2 1958.
Karl Svensson.